

Het professoraat anno 2010.
Koorddansen tussen Bologna en Lissabon.

Dominique Willems

Waarde consorores en confratres, waarde genodigden,

Ter inleiding

Ver van mij de idee om met nostalgie terug te kijken op vroegere tijden, maar, na de fundamentele wijzigingen die de universiteit de laatste twee decennia heeft meegemaakt, zowel op het vlak van onderwijs als op het vlak van onderzoek, is het goed zich even te bezinnen over de impact ervan op het beroep van hoogleraar, professor of ZAP-er (de gangbare afkorting voor de officiële benaming 'Zelfstandig Academisch Personeel'). Het beroep heeft een bijzonder -snelle - en m.i. niet altijd doordachte - evolutie gekend. Deze evolutie is ook vrij onopgemerkt voorbij gegaan aan de "brede lagen van de bevolking" die steevast de professor zien als iemand die les geeft aan een universiteit (meestal vrij weinig), en geniet van een drie maanden lange vakantie. Een aantal reacties op de recente, wat ongelukkige maar veelbetekenende uitspraak van onze minister van Onderwijs, zijn daar nog een duidelijk bewijs van. U zult mij toestaan te spreken vanuit mijn eigen - reeds lange - ervaring, die ik, zoals het een wetenschapper past, ook getoetst heb bij mijn collega's uit diverse wetenschappelijke horizons. Ik hoop dat elkeen van jullie zich in dit beknopt en onvolledig portret voor een stuk ook terug zal vinden.

De taak van hoogleraar steunt op drie pijlers: onderwijs, onderzoek en wetenschappelijke dienstverlening. Ik zal elk van deze aspecten even kort toelichten.

Onderwijs

De kranten hebben het de laatste weken meermaals gehad over de "millenniumstudenten" die, ik citeer, "te laat komen, twitteren, babbelen en surfen op het internet tijdens de les en alles doen behalve opletten". Als reactie op dit 'nieuw' fenomeen - en dit is ook kenmerkend - richten de universiteiten werkgroepen op om te onderzoeken hoe de docenten de nieuwe generatie studenten bij de les kunnen houden en om na te gaan welke aangepaste werkvormen kunnen worden gebruikt om de nieuwe talenten van deze studenten te gebruiken (einde citaat). Over de "millennium prof", zijn terechte vraag voor respect en de eventuele limieten van zijn aanpassingsvermogen, wordt echter weinig gesproken.

De meeste professoren hebben gelukkig maar weinig last van deze zogenaamde millenniumstudenten - een fenomeen dat vooral de extragrote groepen betreft en dat tenslotte toch vrij marginaal blijft - maar ze stellen zich wel vragen bij de verstrekkende gevolgen van de Bolognahervorming, met zijn soepel creditsysteem en geïndividualiseerde trajecten, zijn talrijke brug- en schakelprogramma's. Dank zij het flexibiliseringsdecreet van 2002 kunnen studenten hun programma deels zelf samenstellen en hun leertraject op eigen maat

uitstippelen. Zij kunnen ook een deel van hun curriculum in het buitenland afwerken, dank zij de gekende Erasmusprogramma's. Voor de professoren betekent dit in concreto een wisselend en heterogeen studentepubliek, moeilijk op te stellen lessen- en examenroosters, uitbouwen van trajecten en equivalenties. Zes examenseries organiseren voor hetzelfde vak, om rekening te kunnen houden met alle roosters van de "à la carte" studenten, is geen uitzondering.

De professoren stellen zich ook vragen bij de verregaande diversificatie van onderwijsvormen, waarbij de individuele en collectieve begeleiding een steeds belangrijkere rol speelt, en de prof van leermeester of magister eerder een begeleider of coach wordt; vragen tenslotte bij de complexiteit van een onderwijs en examenreglement van om en bij de 80 pagina's, met inbegrip van ingewikkelde en verregaande beroepsprocedures, waarmee de studenten blijkbaar soms beter vertrouwd zijn dan met de gedoeerde leerstof...

De vragen betreffen niet zozeer de wenselijkheid van deze nieuwe visie op het universitair onderwijs dan wel de haalbaarheid ervan. De flexibiliteit en diversiteit moet ongetwijfeld toegejuicht worden, ware ze niet zo arbeidsintensief voor de administratie enerzijds, voor de docenten anderzijds. Met een verdubbeling van het docentencorps zou dit soepel en ambitieus programma perfect realiseerbaar zijn. Maar zoals de verschillende rectoren dezer dagen duidelijk hebben aangetoond, is dit verre van het geval. Ondanks de spectaculaire groei van de studentenaantallen (1/3 studenten meer in de laatste 10 jaar), is het aantal professoren amper met 5% toegenomen. Om deze steeds groeiende onderwijslast te controleren zijn er m.i. slechts drie oplossingen, die best in combinatie optreden: (1) de flexibiliteit en individuele behandeling van de studenten beperken; (2) het lesaanbod verminderen, onder meer door de samenwerking tussen de universiteiten te bevorderen en door de interne mobiliteit van docenten en studenten te vergroten; (3) het aantal professoren doen toenemen.

Als wij in Vlaanderen de ambitie hebben om ons hoog onderwijsniveau te blijven garanderen en aan de studenten een gepaste begeleiding te bieden, dan moeten we onszelf daar ook de nodige middelen voor geven.

Onderzoek

Het professoraat is natuurlijk meer dan lesgeven alleen. Er is ook, en in de eerste plaats wellicht, het onderzoek in al zijn facetten: het ontwikkelen van nieuwe ideeën en technieken, het vertolken van standpunten en argumentaties, het leiden van onderzoeksgroepen, het publiceren van onderzoeksresultaten, liefst voor een internationaal specialistenpubliek. De geschiedenis van de universiteiten wordt in de loop der eeuwen gekenmerkt door een aaneenschakeling van veranderingen en crisismomenten. Toch zijn er ook constanten. Eén daarvan is de samenhang van onderwijs en onderzoek. In de loop der tijden boog de balans nu eens in de richting van het onderwijs, dan weer in de richting van het onderzoek. Anno 2010 echter buigt de balans ongetwijfeld in de richting van het onderzoek.

Dat is op vele vlakken duidelijk merkbaar: (1) de professoren worden nog steeds hoofdzakelijk aangeworven en verder geëvalueerd op basis van hun onderzoek (de fondsen die ze binnenrijven, de doctoraten die ze afleveren en de kwantiteit en kwaliteit van de artikels die ze produceren); (2) de onderzoeksmiddelen zijn de laatste jaren beduidend gestegen en de positieve resultaten hebben zich laten voelen, het aantal afgelegde doctoraten is met 71% gestegen, het aantal publicaties in toptijdschriften maar liefst met 90%.

Vlaanderen, in het kielzog van Europa, wil meewerken aan de kennismaatschappij, wenst een topplaats in te nemen in de "Europese onderzoeksruimte" en heeft, samen met de andere Europese landen, in Lissabon in 2000 plechtig en enthousiast beloofd 3% van het bruto nationaal inkomen aan onderzoek te wijden... Die 3% hebben we nog niet bereikt, hoewel er reële inspanningen geleverd zijn. Die hebben uiteraard pas zin als ze volgehouden worden, maar de recente berichten zijn eerder alarmerend, zowel voor het FWO als voor de universitaire BOF's.

Het huidige, beperkte, professorencorps werkt hard en creatief om de Vlaamse ambitie op vlak van onderzoek waar te maken. De druk vanuit de rectoraten is groot: het aandeel van het onderzoek in de financiële middelen van de universiteiten groeit immers gestadig en het onderzoek speelt dan ook een steeds grotere rol in de facultaire verdeelsleutels en bij de evaluatie van elk individueel ZAP-lid. Maar ook hier wordt niet voldoende stilgestaan bij de impact van deze evolutie op de individuele professor en op het reilen en zeilen van onze universiteiten.

Het aantal **doctoraten** is in Vlaanderen gestegen met 71%: dat was hard nodig en wordt dan ook toegejuicht. Doctoraten moeten echter in een steeds kortere periode afgewerkt worden en liefst gepaard gaan met enkele mooie publicaties : wij weten hoe gemotiveerd en briljant onze doctorandi zijn- dit hebben we vandaag ook nog kunnen vaststellen- maar de inbreng van de professoren kan hierbij niet onderschat worden: op hen weegt uiteindelijk de last van het indienen van aanvragen (met een soms zeer beperkte slaagkans: slechts 13% bij de laatste FWO-projectaanvragen), de begeleiding van de thesis en de publicaties en het zich bekommeren om de verdere loopbaan van de jonge doctor. Dit houdt hen 7 dagen per week bezig. Wat hier misschien het meest ontbreekt is een middenkader van bekwame onderzoeksleiders, die een deel van die taken op zich zouden kunnen nemen. De huidige tijdelijke postdocmandaten dienen immers in de eerste plaats om aan de onderzoekers zelf de gelegenheid te geven hun eigen onderzoek te valoriseren en zich beter te positioneren op de soms beperkte arbeidsmarkt. Zij zijn vaak in concurrentie met elkaar en de publicatiedruk is ook voor hen bijzonder hoog.

De **onderzoeksoutput** is belangrijk en moet uiteraard ook gemeten en geëvalueerd worden. De huidige, bij de administratie hooggeprezen A1-cultuur is echter vrij beperkend. Vooral wat de Menswetenschappen betreft, maar ook – en dit wordt vaak vergeten- voor een aantal "harde" wetenschappen, is een adequaat instrumentarium om de onderzoeksoutput te meten nog niet voorhanden. Daar wordt inmiddels hard aan gewerkt, en binnenkort, dank zij de inzet van de VLIR en de professoren, die de wat pompeuze titel van "gezaghebbend panel" meekregen, komt ook voor de HS wetenschappen een meer aangepast meetinstrument. Aan de **citaties** als instrument om de zichtbaarheid van het onderzoek te meten zou ik een hele lezing kunnen wijden, maar dat is uiteraard niet de bedoeling vandaag. Laten we gewoon stellen dat het citatiegedrag zeer wisselend is van wetenschap tot wetenschap en dat ook aan dat instrument, vooral wat de MW betreft, nog heel wat gesleuteld moet worden.

De meetinstrumenten even terzijde gelaten, is de publicatiedruk zo groot geworden dat de onderwijstaak ernstig in het gedrang dreigt te komen: de neiging bestaat om jonge docenten te belasten met de moeilijke grote groepen eerstejaarsstudenten, daar waar precies deze aankomende studenten beter door ervaren lesgevers begeleid zouden worden.

Bureaucratie

De uitbreiding en diversificatie van de universitaire taken en de noodzakelijk daaraan verbonden kwaliteitszorg leiden onvermijdelijk tot meer administratie, meer bureaucratie. Universiteiten worden ook steeds beter gerund op administratief vlak. Maar ook daarvoor betalen de professoren een prijs en verliezen ze een stuk van hun zelfstandigheid en vrijheid. Dat komt bij velen hard aan en het teveel aan bureaucratie is ook een vaak aangehaalde klacht.

Democratisch beleid veronderstelt immers veel samenspraak, overleg en de daarmee gepaard gaande vergadercultuur. Onze universiteiten lijden aan verregaande 'reunionitis' en 'evaluatis'. Een mooi voorbeeld daarvan zijn de zogenaamde onderwijsvisitaties: naast de evidente jaarlijkse evaluatie van de professoren door de studenten, worden ook op regelmatige tijdstip visitaties voorzien, waarbij een opleiding "bezoekt" wordt door een aantal experts uit binnen- en buitenland. Deze visitatie heeft plaats in elk van de Vlaamse universiteiten. Een mooi initiatief, dat we op het eerste gezicht, enkel kunnen toejuichen. In de realiteit betekent dit echter dat in elke universiteit aan dit "bezoek" een omstandig zelfevaluatie-rapport voorafgaat, waarin haarfijn alle aspecten van de opleiding toegelicht worden, gevolgd door een sterkte/zwakte analyse, een taak waar een aantal professoren een aantal maanden zoet mee zijn. Dat rapport wordt dan getoetst aan de realiteit bij een driedaags officieel bezoek in de instelling. En dat alles mondt dan uit in een reeks aanbevelingen, waar de eerste steevast altijd wijst op een schrijnend tekort aan personeel... Zou het niet eenvoudiger zijn de commissie gewoon gedurende een week het leven van de opleiding te laten volgen en de collega's niet supplementair te belasten met het schrijven van een lijvig rapport, dat daarna de kasten van onze administraties vult?

Dienstverlening

Daarmee zijn we bij het derde luik van de professorale taken beland, nl. de wetenschappelijke dienstverlening, intern binnen de universiteit en extern naar de gemeenschap toe. Over dit, misschien minder evidente luik, wordt meestal heel weinig gezegd, maar toch is ook dit een essentieel punt in de reflectie over de toekomst van onze universiteiten en professoren. Het is immers zo dat voor de invulling van de basisbeleidstaken die de werking van ons onderwijs en onderzoek ondersteunen, zoals vakgroepvoorzitters, opleidingscoördinatoren, voorzitters van examencommissie, noem maar op, zich steeds minder kandidaten melden: zelfs voor de meer prestigieuze functies van decaan, onderwijs- of onderzoeksdirecteurs. Ja, zelfs voor de rectorale taak, de 'primus inter pares', zijn de kandidaten schaars. Nochtans is het essentieel dat de professoren hun zeg blijven hebben in het onderwijs- en onderzoeksbeleid, dat ze zich blijven inzetten voor het algemeen belang van de studenten en de onderzoeksgemeenschap en dat op alle niveaus. De discussie over het toevertrouwen van deze taken aan professionele managers is al lang aan de gang en lijkt niet onmiddellijk in het voordeel van de professionele managers te worden beslecht.

Ik heb net het woord manager laten vallen: uit mijn betoog blijkt al duidelijk dat de professoren voor een stuk ook managers zijn geworden: het efficiënt beheren van hun drie taken vergt immers heel wat organisatorisch talent. Van ZAP-ers zijn ze ook echte zappers geworden.

Tot slot

Er wordt hard, voor velen te hard, gewerkt aan onze Vlaamse universiteiten. Een groeiend aantal haakt dan ook af: enerzijds vertrekken mensen vroeger dan verwacht (op de 13 aangevraagde pensioneringen in mijn faculteit dit jaar, hebben slechts twee de leeftijd van 65 bereikt; anderzijds haken vele jonge docenten na enkele jaren reeds af. Tenslotte horen wij ook vaker bij onze meest beloftevolle onderzoekers dat zij liever een andere carrière ambiëren als ze zien hoe hard wij moeten werken... Misschien moeten wij onze ambities voor de beide kerntaken wel wat inperken, maar dat zal niemand wellicht graag horen.

Tot slot : het zou goed zijn dat de Academie onder haar verschillende werkgroepen er ook één zou wijden aan een reflectie over het professoraat als "beroep in crisis" en dat ze concrete voorstellen zou doen om de bureaucratie te reduceren, het onderwijs te revaloriseren en de diversiteit van het onderzoek te garanderen. Laten we samen werken aan een maatschappij die haar onderzoekers en professoren koestert, hen de zo noodzakelijke rust en tijd gunt om hun prachtige taak zo goed mogelijk te vervullen.

Ik dank u voor uw aandacht.